

לולה גראנטמאן בקונצרט בווינה

התזמורת הסימפונית של ש-
רוטי השידור הברלינאיים.
המנצח: ה. הולרייזר.

להצלחה בלתי רגילה זכתה ביום
א' (18.6) באולם הגדול של בית-
הקונצרטים של ווינה הפסנתרנית
הירושלמית לולה גראנטמן. כאשר
בצעה את הקונצרט השני לפסנתר
ולתזמורת מאת יוסף טל. הקהל
הווינאי השמרן והזהיר קיבל את
היצירה הישראלית ואת המבצעת
שלה בתשואות ממושכות ובהתלה-
בות רבה.

היה זה קונצרט מיוחד במסגרת
„שבועות הפסטיבל של ווינה” וה-
פסטיבל העולמי ה-35 של החברה
הבינלאומית למוסיקה בת זמננו. ה-
קונצרט הוקדש ליצירות שמרניות
יותר של המאה ה-20. היינו יצירה
מאוחרת של ריכארד שטראוס ו-
יצירתו החדשה (פאנטאסיה לירית
לזמרה ותזמורת) של גוטפריד פון
איינס, יחד עם מחזור קטעים מאת
אנטון וואברן. אבי-הדוגמה של הא-
סכולה האואנגרדיסטית של ימינו.
בגלל איחור במילוי חובות כלפי
החברה הבינלאומית לא קבלה ה-
הלתה יצירות ישראליות לגוף תכ-
ניות הווינאיות והיתה זאת ג'סטה
יפה מצד מארגני הפסטיבל בווינה
שהזמינו את הפסנתרנית הירושל-
מית לנגן בקונצרט המיוחד את י-
צירתו של טל.

למחרת (ביום ב' 19.6) נכללה
בתכנית הפסטיבל יצירה חדשה מאת
רומן האובנשטוקרמתי (העובד כ-
עת במשרדי „הוצאת אוניברסל” ב-
ווינה) ויצירה זו — „סאקוואנצות”
לכינור סולו וקבוצות-תזמורת —
בוצעה על ידי הכנר עברי גיטליס
בלווית תזמורת ברלין האורחת ב-
ניצוחו של ארנסט בור מסטראס-
בור. האובנשטוקרמתי נחשב באי-
רוסה כקומפוזיטור ישראלי מעניין
מאד והפעם החליטה החברה האוס-
טרית להגיש את יצירתו.

מוסיקה

קונצ'רטו לפסנתר ותזמורת ליוסף טל

לעומת זאת מייצג הפרק השני את הנושא המלודי ומפתח אותו באמצע עים הרמוניים ומלודיים גם יחד. הפרק השלישי, המסיים, ממלא את תפקיד הפיתוח של הנושא, ומביא גם את החזרתו, בהתאם לצורת הסר גטה. שני הנושאים שהוצגו בפרקים הקודמים מופיעים בפרק זה בלבוש של שינויים נוספים, וגם בתאורים קונטראפונקטיים, שקושרים אותם זה לזה בשיטה רב-קולית.

תפקיד הפסנתר הוא וירטואוזי ביותר החלט, וזאת בהתאם לסיגנון של "קונצ'רטו". אולם יחד עם זה, אין בו אף משפט, שאינו מקדם את התפתחות הרעיון הבסיסי. כמובן שגם תפקיד התזמורת שותף בהקמת הבניין הצודתי של היצירה, ועל ידי כך עולה חלקה של התזמורת על תפקיד של ליווי שיגרתי.

אריה זקם

קונצ'רטו המיוחד, הששי של התזמורת הפילהרמונית הישראלית, בניצוח אפרם קורץ, בוצעה יצירה מעניינת וחשובה של מחבר ישראלי, ובהשתתפותו כסוליסט: הרקונצ'רטו השני לפסנתר ולתזמורת, פאת יוסף טל. כתוצאה מתיכנון זה, לא ניתנה ההודמנות לשמוע יצירה ישראלית חדשה זו לבעלי המינויים הסדירים, וביניהם לקהל הירושלמי. ליוון שכל הקונצרטים של התזמורת הפילהרמונית הישראלית משודרים ב"קול-ישראל", תגיע גם יצירה זו לאוזני רבים, בכל רחבי הארץ, כדאי לחבא כמה דברי הסברה עליה.

היצירה מורכבת, בעקבות הצורה המקובלת של קונצ'רטו, משלושה פרקים: פרק מהיר — פרק אטי — פרק מהיר. אולם שלושת הפרקים, ביחד, מהווים את צורת הסונטה, לכן חוזרים התיאמטי הוא משותף להם, וביצועם — ללא הפסקות.

הנושא — כי למעשה מבוססת היצירה כולה על נושא אחד ויחיד — מופיע בשלמותו רק הפרק השני. נושא זה לקוח מטעמי-המקרא של פגילת "אזכרה". המחבר מספר, כי ניגון זה היה לו מוכן כחומר-גלם פוסיקלי, מאז ומתמיד, כששמע אותו בימי-נעוריו מפי אביו.

הלבוש ההרמוני, ויחד עם זה ה-אופי ההרמוני של היצירה כולה, נכלל בנושא עצמו, והוא שני האיברי-סרבאליים האופייניים להתחלת הנר-שא: סקונדה קטנה וסקונדה גדולה. החומר התימאטי של הפרק הראשון שון לקוח ממוטיבים אחדים של הרקונצ'רטו הראשון, ובדרך זו מכין הפרק הראשון את הופעתו השלמה של הנושא בפרק השני של הרקונצ'רטו. בפתחת הרקונצ'רטו הראשון משמיעים קרן ובסון מרטיב הלקוח לארדווקא מתחילת הרקונצ'רטו הראשון. הפסנתר נכנס במוטיב בעל אופי קצבי, המנוגד לאופי המלודי של פתיחת הפרק, אם כי גם מוטיב קצבי זה מבוסס על גורם מתוך הנושא העיקרי, והוא דר-אינטרבל של קוארטה — המופיע בקו המלודי של הנושא.

בדרך זו נוצרו ממקור אחד שני נושאים מנוגדים זה לזה באופיים, והם שמספקים את החומר התאמטי ליצירה כולה. המשך הפרק הראשון משמש לביסוס הנושא הקצבי ול-פיתוחו.

רשימות לתווים

כרוניקה זעירה

מאת אוליה זילברמן

הקונצ'רטו לפסנתר ולתזמורת
 מס' 2 מאת יוסף סל
 ונצרטו זה בוצע לראשונה על ידי התזמורת הפילהארמונית בקונצרט הששי המיוחד למנויים. לצידו — היתה זו גגינת הבר כורה הישראלית היחידה במשך כל העונה הנוכחית. בחבל שביצוע בכורה זה חל במסגרת של קונצרט מיוחד בלבד, אולם הוא יושמע גם במישור של קול ישראלי ואז תינתן לרבים האפשרות לשמועו, אך המידע עדיף ביצוע חי: הוא חרז זר ללב השומע ביתר שאת על אהת כמחורבם כה המשתחרר הוא מסנתז מצויין ויצירתו מנוגנת עלידו במוג רב ובכוח אמוציונלי בלתי רגיל, עד שהמנצח האורח אפרם קורץ והמנוגנים השתדלו מאוד להתמודד עמו בהגשת ביצוע טוב.

קודם לכן גוגן קונצ'רטו בתח נותרה שידור של צירוף יוצנה, וכן בני גינת בכורה לפני שנהיים בקול ישראלי בגינתו של זינגר, נוכח ריבוי הסנטוריים הקונצרטיים בעולם כולו (ביניהם יהודים רבים מאוד), כדאי שישנם סיכויים ממשיים לביצוע קונצ'רטו לפסנתר ישראלי בחו"ל וגם עצלנו השאלה היא, במובן — עד כמה מסוגלים אנו במסגרת זו של צורה מוזיקאלית אירופית-ספציפית, לר זור ולהציג מוזיקה ישראלית. הקונצ'רטו ליוסף סל נזקק לטעמי המקרא של מגילת איכה כחומר תמאטי, גובה זו עשויה לעניין רבים — מוזי עצם נקומפוזיטורים — אצלנו ובחול.

שימוש זה בטעמיה המקרא הובהר לי ביתר שאת כאשר האזנתי לפרק השני של הקונצ'רטו (את הסכרת הקומפור ויטור בתוכנית הקונצרט קראתי — על פי עקרונ הנקוט בידי — אחרי ההאזנה).
 הקונצ'רטו הוא בעל פרק אחד, הנור אא בחובו שלושה פרקים סמויים, שמת משכים ללא הפסקה — לפי צורת הסונאטה, העוברת במשך הפרק כולה — בהופעת שני נושאים מנוגדים באופיים, שהפרק השלישי מתחם וחוזר עליהם. צורת היצירה נשאט אופי קונסטרוקטיבי ברור להפ לרא. הדנה מה נותר לי משמיעה רא שונה (שמכלימקום איננה שמיעה מושלמת):

כבר בפתיחת הקונצ'רטו שומע עם את טעמיה המקרא — המוטיבים הקצרים שמופיעים בקרן ובבאסון, — ומתחילה תנועה מוטורית בבאסים של הפסנתר בנושא נגדי, בעוד שקטע תזמורתי ארוך למדי מציג את החומר התמאטי, והתנועה האקורדית אך גם רביקולית של הפסנתר שוב עוברת לתנועה מוטורית ובכלייה נשיפה בולטים יפה קטעי מוטיבים של טעמיה המקרא עם סיום הפרק עלידי התזמורת. בפרק השני מופיע הנושא החי גיכי בשלמותו, כקאנטילה נושא מאוד (למי שמכיר את המוזיקה הישראלית לא היה ספק שהנושא לקוח מטעמי המקרא); מתפתח דיאלוג — היגיו דור שית בין הפסנתר לבין כלייה נשיפה וכלייה הקשה; לאחר עליה בתזמורת מביא הפסנתר שוב את היהודי המז

דחים, הנושאים בקרבם את הרחמים האופיינים לנו — את הסקונדה הקסנה והגדולה (המפיעות אצל בוסקוביץ בסיוט השמית שלו, בהרבה פרקים של יצירות בן-הימים ועוד), עם הירמון שמבליט את ההחיים האלה (הואיל ואינו טונאלי); שוב נשמע אינטרמצו אינסטרומנטאלי, אחרי כן כסטרסולו המשותח עם חיולה בנוסח של עצכות עמוקה; ופתאום... כמהלך מתגורל אכזרית, ככוח קודר — כמי אקורדים של דפיקה חזקים, שהם כהני עם לחנה על המוסקים של הפתיחה ולמרכזו הקצבי גרידא, המעובד באופן וירטואוזי מאוד לפסנתר, בקצי בים מנוקדים; קבוצת כלי נשיפה עונה על כך ושוב מתחיל סולו של פסנתר, לירי מאוד, עד שהאלמנטים המוטוריים בפסנתר מתגברים, הפעם מתוך עוצמה, ממש כצלילי בית-חרושת מודרני או ככוח מכאני רע וחזק... בתזמורת — צעקות קטעי מוטיבים של המקרא; עליה נוספת — ושני הנושאים, התגיכי והמוטורי, משתלבים באופן קונטרא סונקטי בעת ובעונה אחת; הפסנתר מביא רקאפיטולציה של המוטיבים ואקורדים דפיקתיים במורטה — ובאורח מטמע נמשך כל המחזה בגלוי.

נדמה היה לי, שהשפעת ברטוק נשמעת כאן בגדול — במוזיקה החוקה של היצירה, בחלק מן הקלא, וירואזי שלה, בשכניקה של סירוגין בהשמעת סולו ותזמורת. כן נדמה היה לי, כי בעוד שהפרק השני חזר היה אה יצירתית אמיתית, הגנה בפרק השלישי היתרון הוא לעבודה השכי לית, ליועיה איך להרכיב את האלמנטי טים של צורת הקונצ'רטו בסדר הכול, אם להסתמך על דושם סובייקטיבי — נראה לי כי צריך היה להעדיף סגנון מרוכז יותר מבחינה נפשית, פחות פראגמאטארי בעיבורו ובשימתו הקצי רה, בריסוק הלכיה הרוח. שיוויה המשקל בין תפקידי הפסנתר

והתזמורת הופר כאן במקצה, לא עיי הבלטתי יותר של אלמנטים וירטואוזיים וברק וירטואוזי לשמם. כפי שקורה לעתים קרובות בכתיבת קונצ'רטו ל כליסולו — אלא מחמת הנגינה לסי רוגין בפסנתר ותזמורת, על פני שטי חים ארוכים, ללא מיווג כמפיק של שני הגורמים גם יחד — בצלילות מלאה במקורות השיא והשלה.

אך אם כה — אם כה — יש לאות בקונצ'רטו השני לפסנתר ולתזמורת מאת יוסף סל נכס נוסף, לפסנתר הישראלית מסוג זה, ומשמחת כאן מאוד ההגשמה המעניינת — במסגרת מוזיקה חדישה — של ניצול טעמי המקרא ביצירה סימפוזיית בעלת צרר אמנותי.

במאבק על מלודיה

דינמיים. הרתמים הלהיבה, הדינמיקה הדהימה — אבל לא עוררו בלב כל היה ולא השאירו באוזן זכר נעימה. מאז חתך יוסף טל קדימה, משתלט על יסודות הארכיטקטוריה המוסיקאלית ונאבק על סודותיה של היצירה המוסיקאלית, כלומר, נאבק על יצירת מלודיה, על גיבוש מלוס אירי, אבל המטרה טרם הושגה. בכמה וכמה מיצירותיו מורגשות תוצאות המאבק, להתגבר על האובייקטיביות ולתת את הפנים, את הרגש בקו מלודי, ואולם לרוב ניכרת הנטייה לברוח ולהתמסר למיבנה, למלאכת מחשבת. ואין זה מקרה כלל, שהקטע היפה ביותר בקאנטטה „אם הבנים“ שברצה במסגרת התערוכה בבניינהאומה, היה מבוסס על נעימה יהודית-פרוסית בעיבוד רבקולי בקטיוס, וכן השירים לסקהלה שלו, שזכו בפרס מטעם „המרכז לתרבות“ התבססו על נושאים מנעימותיה של שרה לוי, וכן בקונצ'רטו לפסנתר הנעימה היחידה המתרוננת היא נעימת איכה המסורית.

יוסף טל הוא מוסיקאי בעל יכולת קומפוזיציונית גדולה, וחיבוריו הם מלאכת-מחשבת גאה, ואולם היצירה האמנותית הגדולה דורשת יותר מזה. היא דורשת את החוויה הנפשית העמוקה, היא דורשת את הלב שיבטא את עצמו עד תום בורם מילודי הפשי ורוננו.

היצירה המרכזית בקונצרט השבועי של תזמורת „קול ישראל“ בירושלים היה הקונצ'רטו לפסנתר ולתזמורת מס' 2 של יוסף טל, טל אינו ממחרר רי"כתיבה: חיבורי מועטים, אך מעורבים ומלוטשים ומעוררים תמיד עניין, אף הפעם הגיש הקומפוזיטור יצירה, שמבחינה קומפוזיציונית היא מלאכת-מחשבת. הקונצ'רטו כתוב בצורה מרוכזת — חלק אחד המורכב משלושה פרקים, התומר המילודי שאוב מסעמי-הנגינה התוניסאיים, טעמי מגילת איכה, המועתקים ללשון מוסיקלית חדישה, על יסוד מוטיבים מסתם המחבר נעימה זימרתית שכנגד זה מוסיפה אמצאה בעלת מרכז יחיד, המתפתחת בצורה מוטרית, הפרק הראשון, המבוסס על שני מוטיבים המנוגדים, המוטיב הזימרתית מאפיץ בנושא מלא בטימפו אסי, הלא היא נעימת איכה במלא עצמה הטראגית, ואילו בפרק השלישי מגיע המוטיב הרתמי בדינמיקה עולה אל שיאה, ובפינאלה משתלבים שני הנושאים ברקמה קונטראפונקטית, הפסנתר משי תלב בדרושיה עם התזמורת, כשהוא מנוצל בעיקר ככלי הקשה דינמי ופחות מכך ביכלתו הזמרתית.

עד כאן על המבנה של הקונצ'רטו, העושה בצמצומו, בתכליתותיו וכדי-נמיותו רושם חזק, ואולם לא חויה עמוקה, שבת ורק בה נבחנת יצירה גדולה באמת.

מהי הסיבה?

היידן, בן המאה הי"ח, נהג לאמר: „המלודיה היא המאצילה למוסיקה את יופיה, ליצור אותה ענין קשה הוא למדי, את הצד הטכני שבמוסיקה אפשר להשיג בליטור, אבל המצאה מלודית יפה הנה חסד תנאונות, ברונוך-לדעת אם היא יפה באמת — תשיר אותה בלבך ללא ליורי, והקומפוזיטור מילוי, בן דורנו, אומר: „יסודה של היצירה המוסיקלית היא המלודיה“, כלומר, מאז ומתמיד מברזינים במלודיה הרוננת את הביטוי המוסיקאלי הטבעי והעמוק ביותר של חיות היוצר, של עולם רגשותיו הפנימי, רק היודע להתיר את רגשותיו במלודיות זימרתיות, מקוריות, מגיע ליצירה העשויה להדליק את עולמו הפנימי של המאזין, לעורר ולהטביע חיות עמוקות בלבו.

אולם הקומפוזיטורים, שהם הניכרי האסכולה האבסטרקטית המערב-אירופית בת-תקופתנו, זו האסכולה שגלה מהה בצדק בפסיאודודומנטיקה בכל גלוייה, ודגלה בביטוי אובייקטיבי, הגיעה בקיצוניותה ל„תוצאת הרוע מן הכפרשים“, להורעת המוסיקה מן המלודיה, כלומר, דילדלה את המטען הרגשי הפנימי, האישי ביותר, של היוצר ויצירתו.

זכורה לי היטב הופעתו הראשונה של יוסף טל (או גרינטל) לפני שני שנים, ביצירתו „וריאציות לשני פסנים נורים וכלי-הקשה“, שהיסודות המניעים העיקריים והיחידים בה היו מוטרקים